

แนวความคิดเรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก

คนทั่วไปมักรู้จักเทวดา 3 ประเภทมาแล้ว คือ สมมติเทพ หมายถึง เป็นเทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมารและพระเทวี อุปัตติเทพ หมายถึงเป็นเทวดาโดยการอุบัติขึ้น ได้แก่ เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา เป็นต้น และวิสุทธิเทพ หมายถึงการเป็นเทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ บรรดาเทวดา 3 ประเภทนั้น เทวดาที่แท้จริง ได้แก่ อุปัตติเทพ ซึ่งพุทธศาสนามักเรียกว่า เทวดาชั้นฉกามาพจร ทั้งนี้เพราะเทวดาตามคติทางพุทธศาสนานั้นเป็นผู้ที่ยังมีความต้องการทางรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส ความคิดเรื่องเทวดาดังกล่าวนั้นปรากฏหลักฐานทั่วไปในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ทางพุทธศาสนา เชื่อกันว่า เรื่องเทวดาที่ปรากฏทางพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องที่ได้รับมาจากศาสนาพราหมณ์ การศึกษาความคิดเรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎกนั้นจึงควรทราบลักษณะความคิดดั้งเดิมในเรื่องนี้ด้วย

ความเป็นมาของความคิดเรื่องเทวดา

จุดกำเนิดความคิดเรื่องเทวดาเป็นเรื่องที่สืบสันลึกลับยากที่จะหาข้อมูลมาทำให้เกิดความกระจ่างได้เพราะเทวดาเป็นเรื่องทางอุดมคติ จับต้องไม่ได้ ไม่ปรากฏตนและมีลักษณะทางคุณธรรม¹ ความเชื่อเรื่องเทวดาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์พระเวท

¹ A.S.Geden, "God, Hindu," Encyclopedia of Religion and Ethics Vol. 6: (1921): 282-290. Edited by James Hastings. New York: Charles Scribners's Son, p. 270.

ในศาสนาพราหมณ์ ความคิดเรื่องเทวดานั้นมีมาแต่ดั้งเดิมประจำเผ่าอารยัน ตั้งแต่ก่อนชาวอารยันเดินทางเข้าสู่อินเดีย เมื่อพวกอารยันมาตั้งหลักแหล่งแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ โดยปราบปรามชนพื้นเมืองเดิมชนเหล่านั้นก็นำเอาศาสนาที่นับถือเทพเจ้าทั้งหลายโดยมากเป็นบุคลาธิษฐานของธรรมชาติเข้ามาด้วย²

เอ. เอ. แมคโดเนล (A.A. Macdonell)³ นักปราชญ์ทางศาสนา กล่าวว่า ในความหมายที่กว้างที่สุด ศาสนาคือ ความคิดของมนุษย์ที่ว่าด้วยอำนาจของเทพเจ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ หรือความรู้สึกว่า ชะตากรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับอำนาจของเทพเจ้าเหล่านั้น และมนุษย์จะแสดงการบูชาเทพเจ้าเหล่านั้นออกมาในรูปต่าง ๆ

จากทัศนะดังกล่าวจะเห็นว่าเรื่องเทวดาเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนาทุกศาสนา และความคิดเรื่องเทวดาจะมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นสำคัญ และจากการศึกษาค้นคว้าความคิดเรื่องเทวดาในอินเดียสมัยโบราณพอจะประมวลวิวัฒนาการกำเนิดความคิดเรื่องเทวดาออกได้ 4 แนวคือ

1. การบูชาธรรมชาติ ในระยะแรกนั้นมนุษย์จะบูชาธรรมชาติ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของพวกเขา ทั้งนี้เพราะธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องพวกเขา ขณะเดียวกันธรรมชาติเหล่านั้นสามารถที่จะให้โทษต่อพวกเขาได้ด้วย ดังนั้นพวกเขาจึงบูชาเพื่อความอยู่ดีกินดี การบูชาธรรมชาติในระยะแรก ๆ นั้นเป็นการบูชาธรรมชาติอย่างแท้จริง⁴ ธรรมชาติที่ชาวอินเดียบูชาในระยะแรกสันนิษฐานว่า ได้แก่ Dyāus อันหมายถึงท้องฟ้าที่กว้างใหญ่ไพศาล⁵ ไม่มีลักษณะความเป็นตัวตนเลย

² A.A. Macdonell, A Vedic Reader for Students (Madras: Oxford University Press, 1976), p. 12.

³ A.A. Macdonell, Vedic Mythology (Delhi: Indological Book House, 1971), p. 1.

⁴ A.S. Geden, "God, Hindu," Encyclopedia of Religion and Ethics, Vol. 6. p. 283.

⁵ Ibid..

2. การบูชาธรรมชาติเป็นเทพเจ้า ความคิดนี้ถือว่าวิวัฒนาการมาจากความคิดในระยะแรกคือ พยายามทำให้ธรรมชาตินั้นมีลักษณะความเป็นตัวตน⁶ แต่ยังเป็นเทพเจ้าไม่สมบูรณ์ ความคิดนี้เกิดจากความเชื่อที่ว่าธรรมชาติ เช่น ไฟ เป็นต้น จะปรากฏหลายครั้ง และหลายลักษณะอาการ ได้แก่ ไฟไหม้ ฟ้าผ่า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถูกชักจูงให้เกิดความคิดว่าน่าจะมีผู้มีอำนาจอยู่เบื้องหลัง⁷ จึงทำให้เกิดลักษณะปรากฏการณ์เช่นนั้นขึ้นมา การบูชาลักษณะนี้เรียกว่าบูชาธรรมชาติเป็นเทพ

3. การบูชาเทพเจ้าในฐานะเป็นเทวดาในภพหนึ่ง ประเด็นนี้เกิดจากความคิดว่าในภพนี้มีเทพเจ้าสามารถลดบันดาลความสุข ความสมหวังและความทุกข์ให้แก่มวลมนุษย์ได้ ความเกิดจากความคิดว่า เทพเจ้าเกิดธรรมชาติเลื่อนหายไปและภาวะเทพเด่นขึ้นมาแทนที่⁸ เทพเจ้าเหล่านั้นมีลักษณะเป็นตัวเป็นตนคล้ายมนุษย์ ในระยะนี้มนุษย์จะไม่นับถือธรรมชาติ เช่น ไฟ ว่าเป็นเทพเจ้า แต่นับถือธรรมชาติเป็นเพียงสัญลักษณ์ของเทพเจ้า ดังนั้น เทวะ จึงแปลว่า ผู้ส่องแสง⁹ ซึ่งจะเห็นว่า มีลักษณะความเป็นเทพเต็มตัว

4. การบูชาบรรพบุรุษและวีรบุรุษที่ตายแล้ว¹⁰ นอกเหนือจากความเชื่อในเทพเจ้าแล้ว การบูชาบรรพบุรุษก็ได้เพิ่มขอบเขตขึ้นจนยกบรรพบุรุษเหล่านั้นเป็นเทพเจ้า เช่นเดียวกับการกล่าวถึงวัตถุอันไร้วิญญาณในแง่เทพดังปรากฏในฤคเวทอีกด้วย¹¹ จุดกำเนิดลักษณะนี้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นครั้งแรกเพราะบุคคลเหล่านั้นให้ความคุ้มครองดูแลความเป็นอยู่ของพวกเขาลดจนปศุสัตว์ เทพเจ้าซึ่งน่าจะเป็นจุดกำเนิดความเชื่อลักษณะนี้ได้แก่ พระอินทร์ เพราะลักษณะพฤติกรรมของพระอินทร์เป็นนักรบที่มีความสามารถ จึงสันนิษฐานว่าจะเป็นการบูชา

⁶ Ibid..

⁷ Ibid..

⁸ A.A. Macdonell, Vedic Mythology, p. 1.

⁹ A.S.Geden, "God, Hindu," Encyclopedia of Religion and Ethics, Vol. 6. p. 283.

¹⁰ Ibid..

¹¹ A.A. Macdonell, Vedic Mythology, p. 5.

ของวีรบุรุษคนสำคัญคนหนึ่งของชาวอินเดียเผ่าอารยันในสมัยโบราณ

จะเห็นว่า จุดกำเนิดความคิดเรื่องเทพเจ้าของชาวอินเดียในสมัยโบราณนั้นมาจากการบูชาธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา ความคิดเรื่องธรรมชาติได้กลายเป็นเทพเจ้าที่มีตัวตนคล้ายกับมนุษย์ทั่วไป ต่อมาความคิดนั้นได้แพร่หลายจนเป็นที่ยอมรับของคนในสมัยต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาซึ่งอุบัติขึ้นในสังคมอินเดีย พระพุทธเจ้าจึงทรงนำความคิดเรื่องเทวดาของชาวอินเดียมาตีความใหม่ตามทัศนะของพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อสั่งสอนชาวอินเดียซึ่งมีความเชื่อเรื่องเทวดาอยู่แล้วให้เข้าใจหลักธรรมของพุทธศาสนาได้ง่ายยิ่งขึ้น

ความหมายของคำว่า เทวดา ตามรูปศัพท์

คำว่า เทวดา เป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้งกว้างขวาง นักปราชญ์ทางภาษาและนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้ให้ความหมายไว้หลายประการ

คำว่า เทวดา มาจากคำภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ว่า เทวดา ประกอบด้วย เทว + ตา คำว่า เทวดา นี้มีวิธีสร้างคำ 2 ประเภทคือ

1. โดยวิภक्ति ได้แก่คำว่า เทว ซึ่งสร้างมาจาก / ทิว / ทิว¹² หรือตามมติของพระอัครวงศาจารย์¹³ นักปราชญ์ชาวพม่ากล่าวว่า สร้างจาก / ทิว / ก็ได้ ธาตุเหล่านี้แปลว่า เล่น และส่องแสง ประกอบด้วย ณ ปัจจัยในนามกิต्त ด้วยอำนาจของปัจจัยนี้พหูพจน์สระจึงได้รูปเป็น เทว มีรูปวิเคราะห์ว่า ทิพฺพนฺตฺติ เทวา แปลว่า ชื่อว่า เทวดา เพราะเล่นหรือส่องแสง

¹² William Dwight Whitney, The Root Verb forms and Primary Derivatives of The Sanskrit Language (Delhi: Motilal Banarsidass, 1979), pp. 73, 75.

V. S. Apte, The Student's Sanskrit English Dictionary (Delhi: Motilal Banarsidass, 1965), p. 251

¹³ สัทท. ธาตุ. หน้า 293.

สำหรับ คำว่า เทว นั้น ตามความเห็นของนักนิรุกติศาสตร์และนักปราชญ์ทางภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต มีมติต่าง ๆ คือ

1.1 คำว่า เทว เป็นคำนาม แปลว่า ท้องฟ้า (Sky) และ สวรรค์ (Heaven)¹⁴ ความหมายทั้งสองนี้มีปรากฏมาตั้งแต่สมัยพระเวท ท้องฟ้าและสวรรค์นั้นใช้ในความหมายที่ตรงข้ามกับโลกอันเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ เพราะสมัยพระเวทแบ่งจักรวาลออกเป็น 3 ส่วน คือ พื้นดิน อากาศ และสวรรค์¹⁵

1.2 คำว่า เทว มาจาก div - dyāus ธาตุ แปลว่า ส่องแสง (shine)¹⁶ ที่แปลว่า ส่องแสงนั้น เอ แอล บาแชม (A.L. Basham)¹⁷ กล่าวว่า คำนี้มาจาก รากศัพท์ว่า /ทิว ซึ่ง เป็นรากศัพท์เดียวกับคำภาษาละตินว่า deus รากศัพท์ของคำนี้ คือ คำว่า /ทิว ลงในความหมายว่า สว่าง (brightness) และเปล่งรัศมี (radiance) โดยความหมาย เทวดาทิ้งหลายก็คือ ผู้ส่องแสง นั้นเอง

¹⁴ Siddheshwar Varma Sāstri, The Etymologies of Yaska. 1st ed., (Hoshiapur: Vishveshvaranand Vedic Reserch Institute, 1953), p. 45.

Arthur Anthony Macdonell and Arthur Berriedale Keith, Vedic Index of Names and Subjects, Vol. 1. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1967), p. 360.

Charles Rockwell Lanman, A Sanskrit Reader, (Cambridge: Harvard University Press, 1976), p.169.

¹⁵ A. A. Macdonell, Vedic Mythology, p. 8.

¹⁶ V. s. Apte, The Student's Sanskrit English Dictionary, p. 251.

T.W. Rhys Davids and William Stede, The Pali Text Society's Pali - English Dictionary (London: The Pali Text Society, 1972), p. 329.

¹⁷ A.L. Basham, The Wonder That Was India. (London: Sidwick & The Bhagavadgītā Gorakhpur: the Gītā Press, 1957), p. 233.

1.3 คำว่า เทว มาจากรากศัพท์ว่า /ทิว หรือ /ทิว แปลว่า เล่น (play)*

การศึกษาความหมายของคำว่า เทว จากหลักฐานเหล่านั้นพอจะสรุปได้ว่า คำว่า เทว ตามความหมายเดิมคงหมายถึงท้องฟ้า และสวรรค์อันเป็นที่อยู่ของเทวดาตามความหมายที่ปรากฏในสมัยพระเวท เทวดาผู้อยู่ในสวรรค์เป็นผู้มีรัศมีสว่างไสว ดังนั้น วี.เอส. อาปเต(V.S. Apte) และที.ดับปลิว. ริส เดวิดส์(T.W. Rhys Davids) จึงได้ให้ความหมายว่า มาจาก /ทิว แปลว่า ส่องแสง ส่วนในความหมายว่า เล่น เป็นความหมายที่เกิดขึ้นในยุคอรรณวกา สันนิษฐานว่า พระอรรณวกาจารย์พิจารณาจากการเป็นอยู่อันสุขสบายของเทวดานบนสวรรค์ จึงแปล /ทิว หรือ /ทิว ว่า เล่น

2. โดยวิธีตัดทอน เมื่อได้รูปเป็น เทว ศัพท์แล้วจึงประกอบ ตา ปัจจัยท้ายศัพท์ตามวิธีการของสมุหัตถธิ¹⁸ ซึ่งมีรูปวิเคราะห์ว่า เทวานิ สมุโท เทวตา แปลว่า หมู หรือ พวกของผู้เล่น แต่ในความหมายทั่วไปที่ใช้ในภาษาไทยมักแปลทับศัพท์ว่า เทวตา

ดังนั้นความหมายของเทวตา จึงสันนิษฐานว่า มาจากคำที่เป็นธาตุ ว่า ทิว หรือ ทิว ซึ่งแปลว่า ส่องแสง และ เล่น และความหมายของเทวตาตามรูปศัพท์จึงหมายถึงกลุ่มของผู้เล่น หรือกลุ่มของผู้ส่องแสง และโดยความหมายทับศัพท์ที่ใช้เรียกกันทั่วไปได้แก่ พวกเทวดา นั่นเอง

คำที่เป็นไวพจน์ของคำว่า เทวตา

จากการศึกษาวิจัยพบว่าคัมภีร์ทางพุทธศาสนามีคำที่ใช้เรียกสัตว์โลกในเทวโลกอยู่หลายคำ ซึ่งในที่นี้จะแยกกล่าวเป็น 3 ประเภทคือ

1. คำที่ใช้เรียกเทวดาโดยรวม ๆ กล่าวคือไม่ระบุว่าเป็นเพศบุรุษ หรือเพศสตรี การที่จะทราบว่าเป็นเพศใดนั้นต้องดูบริบทเป็นสำคัญ คำที่ใช้เรียกเทวดาโดยรวม ๆ มีเพียงคำ

* ดูหน้า 7.

¹⁸ สัททนี. สุตต. หน้า 286.

รูปลัทธิ. หน้า 217.

เดียวคือคำว่า เทว คำนี้จัดเป็นคำนามปุงลิงค์ หากปรากฏรูปเอกพจน์จะหมายถึงเทวดาเพศบุรุษ
ตั้งข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์อังคตตรนิกาย ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธรองค์ทรงประกาศว่า
พระองค์เป็นผู้รู้แจ้งโลก เป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายและเป็นที่ยอมรับของทุก ๆ
คนว่า " สวมมาสวมพุทธสัส เต ปฏิชานโต อิเม ธมฺมา อนภิสมฺพุทฺธาติ ตตฺร วต มํ สมน โน วา
พฺราหฺมณ โน วา เทโว วา มาโร วา พฺรหฺมา วา โกจิ วา โลกสฺมิ สหฺมฺเมน ปฏิจฺโจเทสฺสตีติ
นิมิตฺตเมตํ ภิกฺขเว น สมนุสฺสํสามิ..."¹⁹

คำแปล "...ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นนิมิตนี้ว่า สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร
พรหม หรือใคร ๆ ในโลกจักหักท้วงเราโดยคำมีเหตุผลในธรรมเหล่านี้ว่า ท่านปฏิบัติญาว่า
เป็นสัมมาสัมพุทธะ ธรรมเหล่านี้ยังไม่บรรลุแล้ว..."²⁰

และในโกณฑสูตร อังคตตรนิกายกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงเดินทางไกล
ระหว่างเมืองอุทกกุฎฐะ และเมืองเสตัพพะ โทณพราหมณ์ก็เดินทางมาเช่นเดียวกัน เขาพบ
พระพุทธเจ้าขณะทรงประทับนั่งพักผ่อนพระอิริยาบถได้ร่วมไม้ข้างทางด้วยพระอิริยาบถที่น่าเลื่อมใส
และได้ใช้คำว่า เทว ศัพท์ ตั้งข้อความว่า "...เยน ภควา เตนุสฺสงฺกมิ อุสฺสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ
เอตทโวจ เทโว โน ภวํ ภวิสฺสตีติ. น โช อหํ พฺราหฺมณ เทโว ภวิสฺสํสามิ..."²¹

คำแปล " โทณพราหมณ์ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้วทูลถามว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านเป็นเทวดาหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูกรพราหมณ์
เรามีใช่เทวดา..."²²

จากข้อความเหล่านี้ คำว่า เทโว เป็นคำนามเอกพจน์ และหมายถึง เทวดาเพศบุรุษ
องค์ใดองค์หนึ่ง

¹⁹ อญ. เอก. 21/8/10-11.

²⁰ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 21. (กรุงเทพมหานคร: การศาสนา, 2525), หน้า 9.

²¹ อญ. จตุกก. 21/36/49.

²² พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 21. หน้า 49.

ในกรณีที่ปรากฏรูปพหูพจน์จะหมายถึงเทวดาหลายองค์และจัดเป็นกลุ่มเทวดาที่รวมทั้ง
เพศบุรุษและเพศสตรี ดังที่พระพุทธรองค์ตรีที่ว่า

" อิติ เทวา มนุสฺสา จ เย พุทฺธํ สรณํ คตา
สงฺคมฺม นํ นมสฺสนฺติ มหฺนตํ วิตฺสารทฺ" ²³

คำแปล "เพราะเหตุที่นั่นเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายมาประชุมกัน
นมัสการพระองค์ผู้เป็นผู้ปราศจากความชลาต" ²⁴

และหากระบุชื่อชั้นเทวโลก ด้วยก็จะปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นว่ากล่าวถึงเทวดาทั้งเพศบุรุษ
และสตรี ดังข้อความที่กล่าวถึงเทวสมาคมว่า " ปริมาณิ ภาเต ทิวสานิ ปริมิตฺวานิ ตทฺหุ โปสฺเส
ปตฺตฺรเส วสฺสฺปนฺนํ ยิกิ เกวลกปฺปา จ เทวา ตาวตฺติสา สุธมฺมํ ยํ สภายํ สมนฺนิสิณฺนา โทนฺติ
สมนฺนิปติตา, มหฺตี จ ทินฺหฺปฺริสา สมนฺนตฺโต นิสินฺนา โทนฺติ" ²⁵

คำแปล " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันก่อน ๆ นานมาแล้วในวันอุโบสถที่ 15 ในราตรีมี
พระจันทร์เพ็ญ วันปวารณา เทวดาชั้นดาวดึงส์ทั้งสี่นั่งประชุมกันในสุธรรมสภา เทวบริษัทเป็นอัน
มากนั่งอยู่โดยรอบ" ²⁶

2. คำที่ใช้เรียกเทวดาเพศบุรุษ จากการศึกษาพบว่า มี 2 คำ คือ

2.1 คำว่า เทวดา จากการศึกษาในเบื้องต้นทราบแล้วว่า คำว่า เทวดา
เป็นคำสมุหนาม คือไม่เจาะจงว่าเป็นเทวดาเพศบุรุษหรือสตรี แต่เมื่อใช้ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา
ปรากฏว่า หมายถึง เทวดาเพศบุรุษ อย่างเดียว ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์สังยุตตนิกาย
สคาถวรรค ตอนว่าด้วยเทวดาสังยุตต์ มีข้อความที่กล่าวถึงเทวดาเป็นจำนวนมากซึ่งลงมาสนทนา
ธรรมกับพระพุทธรเจ้าและพระอรหันตเถระซึ่งมักใช้ว่า " เอกมฺนตํ จิตา โส สา เทวดา " ²⁷

²³ อง. จตฺกก. 21/23/31.

²⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 21. หน้า 30 .

²⁵ ที. มห. 10/209/253.

²⁶ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 10. หน้า 208.

²⁷ ส. ส. 15/2/1, 15/5/2, 15/7/3.

นอกจากนี้เมื่อกล่าวถึงเทวดาหลายองค์จะใช้เป็นรูปพหูพจน์ว่า เทวดาโย ซึ่งปรากฏในข้อความที่กล่าวถึงเทวดาพวกหนึ่งที่เป็นผู้เทิดทูนธรรมลัทธิบุรุษว่า " อถ โข สมฺพหุลา สตุลฺลปกาเยกา เทวดาโย อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺเณ เกวลกปฺปิ เชตวนิ โอบาเสตฺวา เยน ภควา เตนฺปสงฺกมิมิสฺส อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมณฺตํ อฏฺฐังสุ"²⁸

คำแปล " ครั้งนั้นแล เทวดาทั้งหลายผู้เทิดทูนธรรมของลัทธิบุรุษเป็นอันมาก เมื่อราตรีล่วงแล้วมีวรรณะงดงาม ส่องแสงสว่างทั่วพระเชตะวันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าและได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควรด้านหนึ่ง"²⁹

หรือเมื่อกล่าวถึงเทวดาพวกหนึ่งที่ชอบเพ่ง โทษ(ใส่ร้ายป้ายสีซึ่งกันและกัน)ก็ใช้คำว่า เทวดาโย ดังข้อความว่า " อถ โข สมฺพหุลา อชฺฌานสณฺฑิกกา เทวดาโย ...เวทาสี อฏฺฐังสุ"³⁰
คำแปล "ครั้งนั้นพวกเทวดาผู้ชอบเพ่ง โทษกันและกันจำนวนมาก...ได้ยืนอยู่กลางอากาศ"³¹

คำว่า เทวดา และเทวดาโย ที่ปรากฏในข้อความเหล่านี้หมายถึง เทวดาเพศบุรุษ อย่างเดียว เพราะถ้าหมายถึงเทวดาเพศสตรี คัมภีร์เหล่านี้มักจะใช้คำว่า เทวธิดา แทน

2.2 คำว่า เทวปุตฺต ถือเป็นคำที่ใช้เรียกเทวดาซึ่งให้ความกระจ่างชัดที่สุด ทั้งนี้เพราะเป็นคำนามที่บ่งชี้ว่าเป็นบุรุษ (เพศชาย) ได้อย่างชัดเจน

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ตอนว่าด้วยเทวปุตตสังยุตต์ ซึ่งกล่าวถึง เทวบุตร จากเทวโลกที่ลงไปเฝ้าพระนุทธเจ้าหลายตอน ดังตัวอย่าง " อถ โข กสฺสโป เทวปุตฺโต อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺเณ เกวลกปฺปิ เชตวนิ โอบาเสตฺวา...คากาย อชฺฌมาลี"³²

คำแปล " ครั้งนั้นแล เทวบุตรชื่อว่า กัสสปะ ผู้มีวรรณะอันงาม ยังพระวิหารชื่อว่า เชตะวันให้สว่างไสวแล้ว...ได้กล่าวคาถา "³³

²⁸ ส. ส. 15/86/24.

²⁹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 15. หน้า 25.

³⁰ ส. ส. 15/106/33.

³¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 15. หน้า 31.

³² ส. ส. 15/221/63.

³³ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 15. หน้า 64.

และข้อความว่า " เอกมณฺดี จิตฺ โข มาโฆ เทวปฺตุโต ภควนฺตํ คากาย
อชฺฌณาลี "³⁴ คำแปล " เทวบุตรชื่อว่า มาฆะ ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูล
พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า "³⁵

เป็นสิ่งที่น่าสังเกตว่า เมื่อกล่าวถึงชื่อเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งมักจะมีคำว่า เทวปฺตุต
ศัพท์ต่อท้ายอยู่ด้วย ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ก็ได้กล่าวยืนยันว่า "นามวเสน อปากฎาว อณฺดตรา
เทวตาติ วุจฺจติ ปากโฏ อิตฺถนฺนาโม เทวปฺตุโตติ"³⁶ คำแปล " เทวดาองค์ใดองค์หนึ่งที่ไม่
ปรากฏชื่อท่านเรียกว่า เทวดา เทวดาที่ปรากฏชื่อ ท่านเรียกว่า เทวบุตร "

นอกจากนี้ คัมภีร์สารัตถที่ปณฺได้วิเคราะห์ศัพท์ ว่า เทวปฺตุต เป็นที่น่าสังเกต ว่า
หมายถึงเทวดาเพศบุรุษ ว่า " เทวปฺตุโตปิ เทวานํ ทิ องฺเก นิพฺพตฺตา ปุริสา เทวปฺตุตา นาม...
โหนติ "³⁷

คำแปล " คำว่า เทวปฺตุโตปิ ได้แก่ บุรุษผู้เกิดที่ตักของเทวดาเรียกว่า เทวบุตร "

3. คำที่ใช้เรียกเทวดาเพศสตรี จากการศึกษาพบว่า คำที่ใช้เรียกเทวดาเพศ
สตรีมี 3 คำ คือ

3.1 คำว่า เทวธิดา คำนี้หมายถึงเทวดาเพศสตรีซึ่งมักจะเรียกกันติดปาก
ว่า นางเทพธิดา

คัมภีร์ทางพุทธศาสนาเมื่อกล่าวถึงเทวดาเพศสตรีในเทวโลกมักจะใช้คำนี้ และจะพบ
มากที่สุด ในคัมภีร์ชุททกนิกายตอนว่าด้วยวิมานวัตถุ ซึ่งเป็นการสนทนาระหว่างพระโมคคัลลานเถระ
กับเหล่านางเทพธิดาในสมัยที่ท่านจาริกไปในเทวโลก ท่านได้สอบถามบุพกรรมของนางเทพธิดา
เหล่านั้น ว่า ได้ทำบุญกุศลอะไรจึงได้อุบัติเป็นนางเทพธิดา ซึ่งนางเทพธิดาเหล่านั้นก็ได้เล่าให้
พระเถระฟัง นางเทพธิดาบางองค์มีความละเอียดมากที่ถูกพระเถระถามบุพกรรม แต่อย่างไร
ก็ตามนางเทพธิดาก็ได้กล่าวตามความเป็นจริงจริง ดังข้อความว่า " เทวธิตฺเต มหตี เต สมฺปตฺติ,

³⁴ ส. ส. 15/225/64.

³⁵ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 15. หน้า 65.

³⁶ ส. ป. 1/122.

³⁷ เรื่องเดียวกัน.

ก็ กมฺมิ กตฺวา ลขฺชาติ. มา มํ ภนฺเต ปุจฺจณาติ. เทวธิตา กิร อตฺตโน ปริตฺตกมฺเมน ลขฺชมานา
เอวํ วทติ"³⁸

คำแปล "พระโมคคัลลานะถามว่า ดูกรนางเทพธิดา สมบัติของท่านใหญ่ ท่านทำกรรม
อะไรจึงได้มา นางเทพธิดากล่าวว่า ท่านผู้เจริญ อย่าถามดิฉันเลย นัยว่า นางเทพธิดา ละอาย
เพราะกรรมอันเล็กน้อยของตนจึงกล่าวอย่างนี้"

3.2 คำว่า อจฺจรา คำนี้เป็นคำนามอดีตถึงค์ หมายถึง นางฟ้า ใช้เรียก
สัตว์โลกเพศสตรีในเทวโลกชั้นนภามายจรเช่นเดียวกับคำว่า เทวธิตา แต่โดยปกติแล้วคำนี้มักใช้
เรียกนางเทพธิดาที่เป็นนางสนมหรือผู้รับใช้ของเทวดาองค์อื่น ๆ

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรคกล่าวถึงเทวดาชั้นดาวดึงส์องค์หนึ่ง ได้ลงมาสนทนาธรรม
กับพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า "...ภูตปุณฺโฬ ภิกฺขเว อถฺยตฺตรา
ดาวตีสกายิกา เทวตา นนฺทวนเน อจฺจราสงฺฆปริวฺตฺตา ทิพฺเพติ ปญฺจติ กามคฺเชติ สมฺปปีตา
สมฺมุคฺชิตา ปริจาริยมานา ตายี เวลายี อิมิ คาถิ อภาสิ "³⁹

คำแปล "ภิกษุทั้งหลายมานามาแล้วเทวดาชั้นดาวดึงส์องค์ใดองค์หนึ่งแวดล้อมด้วยหมู่
นางฟ้า อิมเอบพรั่งพร้อมด้วยเบญจกามคุณอันเป็นทิพย์ พวกนางฟ้าบำเรออยู่ในสวนนั้นทวัน
ได้กล่าวคาถานี้ในเวลานั้น "⁴⁰

และจุฬินทัตถกษยสูตร กล่าวถึงพระ โมคคัลลานะ ไปถามธรรมเป็นที่ลั่นคันทหาเกท้าวสักกะ
ในดาวดึงส์เทวโลก แต่ท้าวสักกะกลับนำชม เวชยันตปราสาท ซึ่งมีนางฟ้าผู้เป็นนางบำเรออยู่
เป็นจำนวนมาก ดังพระบาลีว่า "...เวชชยนฺตสฺส โข ปน มารีส โมคฺคฺลฺลาน ปาสาทสฺส เอกสฺถิ
นียฺยูทฺติ เอกเมกสฺมิ นียฺยูเท สตฺต สตฺต ภูฏาคารสฺตานิ เอกเมกสฺมิ ภูฏาคาเร สตฺต อจฺจราย
เอกเมกิสฺส อจฺจราย สตฺต สตฺต ปริจาริกาโย..."⁴¹

³⁸ ธ. อ. 6/181.

³⁹ ส. ส. 15/24/8.

⁴⁰ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 15. หน้า 8.

⁴¹ ม. ม. 12/436/466

คำแปล "ข้าแต่ท่านพระโมคคัลลานะ เวชยันตปราสาทมีร้อยชั้น ในชั้นหนึ่ง ๆ มีภูฏาคาร
เจ็ดร้อย ๆ ในภูฏาคารหนึ่ง ๆ มีนางฟ้าเจ็ดร้อย ๆ นางฟ้าคนหนึ่ง ๆ มีเทพธิดาผู้บำเรอ
เจ็ดร้อย ๆ ..." ⁴²

3.3 คำว่า เทวกถุญา คำนี้เป็นการสร้างคำโดยวิธีสมาส ระหว่างคำว่า
เทว หมายถึง เทวดา กับคำว่า กถุญา ซึ่งแปลว่า นาง, สตรี รูปวิเคราะห์ของคำนี้ คือ เทวสุส
กถุญา = เทวกถุญา แปลว่า นาง, สตรี แห่งเทวดา ในภาษาไทยเรียกว่า นางฟ้าหรือเทพกถุญา
คัมภีร์ทางพุทธศาสนาใช้คำว่า เทวกถุญา กับสัตว์โลกเพศสตรีในเทวโลกเช่นเดียวกับ
คำว่า เทวธิดา และคำว่า อจฺจฺรา ตั้งตัวอย่างในอल्पมพสาชาดกว่า

" อถาพฺรวิ พฺรหา อินโท วตฺรภู ชยตี ปิตา
เทวกถุญฺ ปฺราเกตฺวา สุธมฺมายํ อลฺมพฺสึ " ⁴³

คำแปล " ครั้งนั้นพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ผู้ทรงครอบงำวตฺรภูอสุร
เป็นพระบิดาแห่งเทพบุตรผู้ชนะประทับนั่งอยู่ ณ สุธรรมาเทวสภา
รับสั่งให้เรียกนางเทพกถุญา ชื่อว่า อल्पมพสามาแล้วตรัสว่า " ⁴⁴

ต่อมาใช้คำว่า อจฺจฺรา แทนว่า

" อิทํ วตฺวาน ปกฺกามิ อจฺจฺรา กามวณฺฑินี
มิสฺสา มิสฺเสตฺตมิจฺจนฺตี อิลิสิงฺคิ อลฺมพฺสา " ⁴⁵

คำแปล " นางฟ้าชื่อว่า อल्पมพสา ผู้มีวรรณะน่ารักใคร่
ผู้เจ็บปด้วยกิเลส ปราศรณจะให้อิลิสิงคิตาบสผสม
(ร่วมสังวาส) ครั้นกราบทูลอย่างนั้นแล้วก็หลีกไป " ⁴⁶

⁴² พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 12. หน้า 380.

⁴³ ชุ. ซา. 27/2478/544.

⁴⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 27. หน้า 506.

⁴⁵ ชุ. ซา. 27/2484/544.

⁴⁶ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 27. หน้า 507.

คัมภีร์สังยุตตนิกายกล่าวถึง นางฟ้าองค์หนึ่งซึ่งเคยเป็นภรรยาเก่าของพระอนุรุทธเถระ
ในมนุษย์โลก ได้ลงมาชักชวนท่านให้ไปเกิดในเทวโลกชั้นดาวดึงส์แต่ท่านพระอนุรุทธเถระปฏิเสธคำ
เชิญชวนของนางและกล่าวว่า

" ทุศุดา เทวกณฺหาโย สกฺกายสฺมิ ปตฺติจฺจิตา
เต จาปิ ทุศุดา สตุตฺตา เทวกณฺหาหิ ปตฺติจฺจิตาติ " ⁴⁷

คำแปล " เหล่านางเทพกัญญา (นางฟ้า) ผู้มีคติอันทราม
ดำรงมั่นอยู่ในกายของตน ลัทธิทั้งหลายเหล่านั้น
แม้เป็นผู้มีคติอันทรามก็ถูกนางเทพกัญญาปรารภณา " ⁴⁸

เมื่อก้าวโดยรวมคำที่ใช้เรียกเทวดาในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา มี 6 คำ คือ คำว่า เทว,
เทวดา, เทวบุตร, เทวธิดา, อจฺจรา และคำว่า เทวกณฺหา คัมภีร์ต่าง ๆ ได้ใช้คำเหล่านั้นแทนกัน
ตามลักษณะเพศของเทวดาองค์นั้น เมื่อก้าวถึงเทวดาทุกองค์ท่านจะใช้ เทว ศัพท์ในรูปพหูพจน์
ดังกล่าวแล้วในตอนต้น

แนวความคิดเรื่องเทวดาที่สัมพันธ์กับการทำความดี

การศึกษาค้นเรื่องราวของเทวดาชั้นฉกามาพจรในคัมภีร์พระไตรปิฎกพบว่า มีข้อความที่
กล่าวถึงเทวดาชั้นฉกามาพจรอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้ทราบแนวความคิดเรื่องเทวดาตามทัศนะ
ทางพุทธศาสนาว่า แนวความคิดเรื่องความเป็นเทวดานั้นเกิดขึ้นจากอานิสงส์ของการกระทำ
ความดี แล้วตายไปเสวยผลแห่งกุศลกรรมของตนอยู่ในเทวโลกหรือสวรรค์

พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสถึงเทวดามักจะทรงเน้นในเรื่องพฤติกรรมหรือความประพฤติ
ของเทวดา ทรงเน้นเรื่องความเป็นผู้มีศีลธรรมพร้อมทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ
ดังที่พระองค์ตรัสแก่ชาวสาเลยกคามว่า "... ติวริ โช คหปโตโย กาเยน ธมฺมจฺริยา สมฺจฺริยา

⁴⁷ ส. ส. 15/775/295.

⁴⁸ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 15. หน้า 278.

โหติ จตฺพนฺธิ วาจา ย ธมฺมจฺริยา สมจฺริยา โหติ, ติวธิ มนสา ธมฺมจฺริยา สมจฺริยา โหติ...

เอวํ ธมฺมจฺริยาสมจฺริยาเหตุ โห คหปตโย เอวมิธฺกจฺเจ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุกฺติ สคฺคํ
โลกํ อูปฺชฺชนฺติ"⁴⁹

...ดูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ความประพฤติเรียบร้อย ประพฤติธรรม
ทางกายมี 3 อย่าง ทางวาจามี 4 อย่าง ทางใจมี 3 อย่าง...ดูกรพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย
สัตว์ทั้งหลายบางพวกในโลกนี้ เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกเพราะเหตุ
ประพฤติเรียบร้อย คือ ประพฤติธรรมอย่างนั้นแล⁵⁰

พระพุทธรูปเจ้านั้นเน้นชัดเจนว่า ธมฺมจฺริยา และ สมจฺริยา ซึ่งหมายถึง ความประพฤติ
ธรรมและความประพฤติเรียบร้อยอันเป็นลักษณะของคนดีมีศีลธรรม และจะส่งผลให้ผู้กระทำความ
สุจริตเมื่อตายแล้ว

เรื่องนี้มีข้อความที่ท้าวสักกะได้กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องที่สตรีคนหนึ่ง
ทำความดีและตายไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทำให้ทราบแนวความคิดเรื่องเทวดา
ในพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ดังความว่า

อิธฺว ภนฺเต กบิลตฺตฺถสฺมิ โคปิกา นาม สกฺยธิตา อโหสิ พุทฺเธ ปสนฺน ธมฺเม ปสนฺนา สงฺเข
ปสนฺนา สีเลสุ ปรีปรีการินี สา อิตฺถิจิตฺตํ วิราเชตฺวา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุกฺติ สคฺคํ โลกํ
อูปฺชนฺนา เทวานํ ตาวตีสานํ สหฺนฺยตํ อมฺหากํ ปุตฺตตฺตํ อชฺชูปคฺตา ตตฺตราปิ นํ เอวํ ชานนฺติ
โคปิโก เทวปฺตฺโตติ⁵¹

ในเมืองกบิลพัสดุ์นั่นเอง ได้มีศากยธิดานามว่า โคปิกา เป็นคนเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์ บำเพ็ญศีลบริบูรณ์ นางคลายจิตในความเป็นสตรี อบรมจิตในความเป็นบุรุษ
เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถึงความอยู่ร่วมกับเทวดาชั้นดาวดึงส์
ถึงความเป็นบุตรของข้าพระองค์ พวกเทวดาในชั้นดาวดึงส์รู้จักเธออย่างนี้ว่า โคปิกเทวบุตร ฯ⁵²

⁴⁹ ม. มุ. 12/485/523-524.

⁵⁰ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 12. หน้า 427-429.

⁵¹ ที. มห. 10/252/305.

⁵² พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 10. หน้า 252.

จะเห็นว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกเมื่อพูดถึงเทวดามักจะพูดถึงการกระทำความดีเสมอ และสิ่งที่คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงพร้อมกับการเกิดเป็นเทวดาได้แก่ การได้เสวยความสุขอยู่ในโลก สวรรค์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงความสุขของเทวดาไว้ในพาลันนิตตสูตรว่า

ส โข โส ภิกขเว ปนฺทิตฺตา กาเยน สุจริตฺติ จริตฺวา วาจาเย สุจริตฺติ จริตฺวา มนสา สุจริตฺติ จริตฺวา กายสฺส เกทา ปรมมฺรณา สุคติ สคฺคํ โลกํ อุปชฺชติ ฯ ยํ โข ตํ ภิกขเว สมฺมา ทมาโน วทेषฺย เอกนฺตํ อิกฺขํ เอกนฺตํ กนฺตํ เอกนฺตํ มนาปนฺติ ยาวญฺจิทํ ภิกขเว อุปมานิ สุกรา ยาว สุชา สคฺคาติ⁵³

ดูกรภิกษุทั้งหลาย นันทินั้นนั่นแล ประพฤติสุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจแล้ว เมื่อตายไปย่อม เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลเมื่อจะกล่าวถึงสุคติซึ่งเขาพูดหมายถึงสวรรค์นั้นแล โดยชอบพึงกล่าวได้ว่า เป็นสถานที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ โดยส่วนเดียว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพียงเท่านั้น แม้จะเปรียบอุปมาจนถึงสวรรค์เป็นสุขก็ไม่ใช่ง่ายนัก⁵⁴

พระพุทธเจ้าตรัสถึงความสุขของเหล่าเทวดาโดยทรงนำเอาความสุขของพระเจ้าจักรพรรดิที่ทรงพร้อมด้วยรัตนะ* 7 ประการ และความสัมฤทธิ์ผล* 4 อย่างอันถือเป็นความสุขสูงสุดของมนุษย์ทั่วไปมาเป็นสิ่งเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นทั่วไปเข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังที่พระองค์ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า " ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าจักรพรรดิที่ทรงประกอบด้วยแก้ว 7 ประการ

⁵³ ม. อ. 14/488/324.

⁵⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 14. หน้า 276-277.

* แก้ว 7 ประการคือ จักรแก้ว, ช้างแก้ว, ม้าแก้ว, แก้วมณี, นางแก้ว, ชุนคลังแก้ว และปรีณายกแก้ว

* ความสัมฤทธิ์ผล 4 ประการคือ

1. ทรงมีพระรูปโฉมสง่างามเหนือกว่ามนุษย์ทั้งหลาย
2. ทรงมีพระชันษายืนยาวกว่ามนุษย์อื่น
3. ทรงมีพระพลานามัยแข็งแรงมีพระโรคน้อย
4. ทรงเป็นที่รักยิ่งของประชาราษฎร์ซึ่งจงรักภักดีต่อพระองค์และพระองค์ก็

และความล้มเหลว 4 อย่าง ย่อมเสวยสุข โสมนัสเพราะมีสิ่งประกอบนั้นเป็นเหตุได้ สุข โสมนัส นั้น เมื่อเปรียบสุขอันเป็นที่พำแล้วย่อมไม่ถึงแม้การนับ ย่อมไม่ถึงส่วนแห่งเสี้ยว ย่อมไม่ถึงแม้การ เทียบกันได้ ⁵⁵

และพระพุทธเจ้าได้ทรงยกตัวอย่างกษัตริย์ลิจจวีที่แต่งกายด้วยพระภุษาซึ่งประดับประดา สดสวยงดงาม พระองค์ตรัสต่อภิกษุทั้งหลายว่า "ดูภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่ยังไม่เคยเห็นพวกเทวดา ชั้นดาวดึงส์ จงดูพวกเจ้าลิจจวี จงจ้องดูหมู่เจ้าลิจจวี จงนำเข้าไปเปรียบหมู่เจ้าลิจจวีให้เหมือน เทวดาชั้นดาวดึงส์" ⁵⁶

ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า สมบัติของเทวดาคือ ความสุขอย่างดีที่สุดที่ปุถุชนทั่วไปปรารถนา การไปเกิดเป็นเทวดาคือการได้เสวยสุข ผู้ใดเกิดเป็นเทวดาก็ล้วนแต่ได้เสวยสุขตามกำลังบุญกรรม ของตนทั้งสิ้น ในขณะที่ปุถุชนบน โลกมนุษย์นั้นจำเพาะคนที่ทำกรรมดีมากเท่านั้นจึงจะได้สมบัติมากกว่าคนอื่น ๆ ดังกษัตริย์ลิจจวีเป็นต้น ซึ่งมีปุถุชนน้อยคนจะได้รับสมบัติดังนี้

นอกจากนี้ คนทั่วไปก็สามารถได้รับการยกย่องว่าเป็นเทวดาได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า คนที่มีศีล มีกัลยาณธรรม และบริวารของเขาก็ต้องเป็นคนมีศีลมีกัลยาณธรรมกับเป็นเทวดาได้ ⁵⁷

ข้อมูลต่างๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงยกคุณความดีหรือคุณธรรมขึ้นเป็น ประมวล คนที่มีความดีหรือมีคุณธรรมย่อมเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั่วไป ความดีดังกล่าวนี้ ย่อมทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติ เจิตจร้อยู่ท่ามกลางหมู่คณะดูเดียวกับเทวดามีแสงสว่างประจำตัวนั่นเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, เล่มที่ 14. หน้า 283.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, เล่มที่ 10. หน้า 103.

⁵⁷ อง. จตุกก. 21/91/120.

การเข้าถึงความเป็นเทวดาชั้นภพามาพร

ตามหลักพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสมบัติ 3 ประการ คือ สมบัติของมนุษย์ สมบัติของเทวดาและสมบัติคือพระนิพพาน^{๕๘} พระองค์ได้ตรัสถึงแนวทางเพื่อให้ได้สมบัติ 3 ประการนั้นว่า บุคคลเกิดเป็นภคัตริย์ซึ่งจัดเป็นสมบัติของมนุษย์โดยการกระทำกุศลกรรมเพียงเล็กน้อย เกิดเป็นเทวดาโดยการกระทำกุศลกรรมมากพอประมาณ และบุคคลบริสุทธิ์จากอาสวกิเลสทั้งปวง โดยการบำเพ็ญคุณธรรมอย่างยิ่งยวด^{๕๙}

จากข้อความดังกล่าวนี้ ได้ให้แนวทางเพื่อไปเกิดเป็นเทวดาว่า ต้องปฏิบัติคุณธรรมในระดับกลาง ๆ อย่างไรก็ตามจากการศึกษาค้นคว้าในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงคุณธรรมที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา ซึ่งประมวลได้เป็น 2 ประการ คือ

1. หลักปฏิบัติทั่วไป คือหลักปฏิบัติที่ไม่ทรงชี้ชัดว่า เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นแล้วจะได้ไปเกิดเป็นเทวดาชั้นใด ในประเด็นนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้หลายแนว คือ บุคคลผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา รักษาอุโบสถศีล หรือศีล 8 และมีจิตน้อมระลึกถึงเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตตีชั้นใดชั้นหนึ่ง ครั้นตายไปเกิดเป็นสหายของเทวดาชั้นนั้นตามคุณธรรมของตน^{๖๐}

นอกจากรักษาศีล 8 แล้วพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการรักษาศีลว่าบุคคลรักษาศีลแม้เพียง 4 ข้อ คือ เว้นจากปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุ มิจฉาจาร และมุสาวาท เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๖๑} แยกย่อยไปกว่านั้นพระองค์ตรัสว่าบุคคลรักษาศีลเพียงข้อเดียว คือ งดเว้นวจีหุจรีต 4 ประการ ได้แก่ เว้นจากการพูดคำเท็จ เว้นจากการพูดคำส่อเสียด เว้นจากการพูด

^{๕๘} ชุ. ชุ. 25/9/12.

^{๕๙} ชา. อ. 5/326.

^{๖๐} อง. ดิก. 20/520/273-275.

อง. อญจก. 23/132/256-259.

อง. อญจก. 23/133/206-263.

^{๖๑} อง. จตก. 21/81/107-108.

คำหยาบ และเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า ตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ได้เช่นกัน^{๕๒}

คนที่ประพฤตินพร้อมทั้งทางกาย วาจา และทางใจ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๕๓} ส่วนคนที่มิสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นอันถูกต้องก็เช่นเดียวกัน^{๕๔} ทั้งนี้เพราะคนที่มิสัมมาทิฐิชื่อว่า มีปัญญา หรือวิชา ละความผิดต่าง ๆ ได้ จิตใจจึงเบิกบานแจ่มใส และกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง วัณณสูตร^{๕๕} ได้จำแนกสัมมาทิฐิออกเป็น 4 ประการ คือ

- ก. โคร่ครวญก่อนแล้วติเตียนคนที่ควรติเตียน
- ข. โคร่ครวญก่อนแล้วสรรเสริญคนที่ควรสรรเสริญ
- ค. โคร่ครวญก่อนแล้วไม่เลื่อมใสในสิ่งที่ไม่ควรเลื่อมใส
- ง. โคร่ครวญก่อนแล้วเลื่อมใสในสิ่งที่ควรเลื่อมใส

พระโมคคัลลานเถระ ได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาไว้ในเทวจาริกสูตร^{๕๖} ว่า สัตว์บางพวกที่มีความศรัทธาเลื่อมใสอันมั่นคงในพระนุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์แล้วรักษาศีลตามแนวทางของพระอริยเจ้า เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

นอกจากนี้พระนุทธเจ้าได้ตรัสแก่ท้าวสักกะว่า คนที่จะไปเกิดเป็นเทวดาจะต้องมีคุณธรรมสำคัญคือ ความไม่ประมาท เพราะความประมาทเป็นสาเหตุให้พลาดโอกาสที่จะทำความดีทุกอย่าง ดังพระบาลีว่า

^{๕๒} อง. จตุกก. 21/82/108.

^{๕๓} อง. ติก. 20/586/376.

อง. ติก. 20/587/377.

อง. ติก. 20/588/377.

^{๕๔} อง. เอก. 20/188/42.

^{๕๕} อง. จตุกก. 21/83/108-109.

^{๕๖} ส. ม. 19/1499/458.

" ออุปมาเทน มชวา เทวานิ เสฏฺจติ คโต
 ออุปมาที ปลิสนฺติ ปมาโท ครหิตो สทา " ^{๑๖}

คำแปล " ท้าวมชวาประเสริฐสุดกว่าเทวดาทั้งหลาย
 เพราะความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญ
 ความไม่ประมาท และติเตียนความประมาท " ^{๑๗}

แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่จะเกิดเป็นเทวดาต้องเป็นคนไม่ประมาทกล่าวคือ ต้องทำความดีอย่างสม่ำเสมอ แต่คัมภีร์ทางพุทธศาสนาก็ระบุด้วยว่า แม้บุคคลเป็นผู้ประมาทในตอนต้น แต่ภายหลังกลับมีสติสัมปชัญญะระลึกได้และกระทำความดีแม้ในขณะที่ใกล้ตายเพียงน้อยก็สามารถไปเกิดเป็นเทวดาในสุคติโลกสวรรค์ได้ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกา ^{๑๘} ว่า โจร 500 คนถูกชาวบ้านไล่ตามจับและได้หนีไปปฏิบัติธรรมกับภิกษุในสถานที่แห่งหนึ่ง ชาวบ้านตามทันและได้ฆ่าโจรเหล่านั้นตาย พวกเขาได้ไปเกิดเป็นเทวดาในเทวโลก เพราะอาณิสสแห่งการปฏิบัติธรรมแม้เพียงชั่วครู่เท่านั้นเอง

นานาตติถียสูตร ^{๑๙} ระบุว่า มีสาวกของพวกเดียรถีย์ 6 คนได้ไปเกิดเป็นเทวบุตรอยู่ในเทวโลกด้วย แสดงให้เห็นว่า หลักความดีที่พระพุทธเจ้าสอนนั้นสากล บางข้อนั้นมีสอนในศาสนาอื่น ๆ ด้วย ดังนั้น การไปเกิดเป็นเทวดาจึงไม่จำกัดเฉพาะแต่ผู้นับถือในพระรัตนตรัยอย่างเดียว จากหลักปฏิบัติที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาโดยกว้าง ๆ ตามแนวแห่งพุทธศาสนานั้นจะเห็นว่า บุคคลดำรงตนอยู่ในคุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็จะเอื้ออำนวยให้ไปเกิดเป็นเทวดาได้ ในหลักปฏิบัติเหล่านั้นสิ่งที่พุทธศาสนาเน้นมากคือ จะต้องมศีลเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้น ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมต่าง ๆ ของสัตว์โลกนั้นจะต้องอาศัยศีลเป็นเครื่องควบคุมจะต้องมศีลเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตอาจกล่าวได้ว่า ศีลเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นที่ทำให้สัตว์โลกปฏิบัติหลักธรรมข้ออื่น ๆ ด้วย ประเพณีทางพุทธศาสนาจึงมักให้บุคคลสมาทานศีลก่อนที่จะทำพิธีกรรมทางศาสนาเสมอ

^{๑๖} ชุ. ซา. 25/12/19.

^{๑๗} พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 25. หน้า 16.

^{๑๘} ธ. อ. 8/3.

^{๑๙} ลี. ส. 15/313/95.

2. หลักปฏิบัติที่แบ่งระดับชั้นของเทวดา คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงหลักปฏิบัติที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นต่าง ๆ หลายประการ จากการศึกษาค้นคว้าสามารถสรุปปัจจัยที่ทำให้สัตว์โลกไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นต่าง ๆ กัน ดังนี้

2.1. เจตนาในการกระทำความดี บุคคลทำความดีเหมือนกันแต่มีเจตนาในการทำต่างกันย่อมทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นต่างกัน ดังปรากฏในทานสูตร⁷⁰ว่า บุคคลให้ทานคือ ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ (แป้ง) ที่นอน ที่พิง ประทีป และเครื่องอุปโภคแก่สมณะหรือพราหมณ์ บุคคลที่มีความหวังในผลทาน มีจิตผูกพันในผลทาน มุ่งสมการให้ทาน และให้ทานด้วยคิดว่า ตายไปแล้วจะได้รับผลของทานนี้ บุคคลนั้นตายไปจะเกิดเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา

ผู้ที่ให้ทานด้วยคิดว่า การให้ทานเป็นสิ่งที่ดี ตายไปก็จะเกิดเป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์
ผู้ที่ให้ทานตามประเพณีที่ปู่ ย่า ตา ยาย เคยทำมา ตายไปจะเกิดเป็นเทวดาชั้นยามา
ผู้ที่ให้ทานด้วยคิดว่า สมณะและพราหมณ์ไม่สามารถปรุงอาหารรับประทานเองได้ การจะไม่ให้ทานแก่สมณะและพราหมณ์เป็นสิ่งไม่สมควร ผู้ที่คิดเช่นนี้แล้วให้ทานตายไปจะเกิดเป็นเทวดาชั้นดุสิต

ผู้ที่ให้ทานด้วยความตั้งใจว่า จะเป็นผู้จ้านกทานเหมือนฤาษีในครั้งก่อน ๆ ตายไปจะเกิดเป็นเทวดาชั้นนิมมานรดี

ส่วนผู้ที่ให้ทานด้วยคิดว่า การให้ทานจะทำให้จิตใจผ่องใสและเกิดปิติโสภณัส ผู้ที่คิดเช่นนี้แล้วให้ทาน ตายไปจะเกิดเป็นเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี

นอกจากนี้อรรถกถาทานสูตร⁷¹ ได้กล่าวอธิบายในเรื่องการให้ทานว่า ทานประเภทที่ 1 ชื่อว่า ตมฺหุตฺตริยทาน ได้แก่ ให้ด้วยความอยาก ทานประเภทที่ 2 ชื่อว่า วิตุตฺติการทาน ได้แก่ ให้เพราะความขี้เกรง ทานประเภทที่ 3 ชื่อว่า ทิโรตฺตปฺปทาน ได้แก่ ให้ด้วยความละอายและความเกรงกลัว ทานประเภทที่ 4 ชื่อว่า นิรวเสสทาน ได้แก่ ให้ด้วยไม่ต้องการให้เหลือเศษ ทานประเภทที่ 5 ชื่อว่า ทกฺขิณฺเวยฺยทาน ได้แก่ ให้แก่พระทักขิณเวยฺยบุคคล และทานประเภทที่ 6

⁷⁰ อง. สดตก. 23/49/55.

⁷¹ มโน. ปุร. 3/208.

ชื่อว่า โสมนัสสุปฏิวารทาน ได้แก่ ให้ความความโสมนัสยินดี

จะเห็นว่า ข้อความนี้เน้นเจตนาในการให้ทานเป็นสำคัญ หากมีเจตนาบริสุทธิ์น้อยจะทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาชั้นต่ำ ผู้มีเจตนาบริสุทธิ์มากกว่าก็จะเกิดเป็นเทวดาชั้นสูงกว่า ข้อนี้เห็นได้ชัดเจนในกรณีของผู้ให้ทานด้วยจิตใจที่เลื่อมใสซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจบริสุทธิ์อย่างแท้จริงทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาชั้นสูงสุดคือ ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

2.2 การตั้งจิตอธิษฐานก่อนแล้วกระทำความดี พระไตรปิฎกกล่าวถึงบุคคลซึ่งปรารถนาจะเกิดเป็นเทวดาในเทวโลกชั้นใดชั้นหนึ่ง โดยตั้งจิตอธิษฐานก่อนแล้วกระทำความดีเพื่อให้ได้สิ่งที่ปรารถนา หลักปฏิบัติในข้อนี้ต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมจิตใจของตนให้เหมาะสมกับภาวะของเทวดาในชั้นนั้น ๆ

สังคีตสูตร⁷² ในพระไตรปิฎกได้ให้รายละเอียดไว้ว่า บุคคลให้ทานมีข้าว น้ำ เป็นต้นแก่สมณะหรือพรหมณ์ และหวังผลของทานนั้น โดยตั้งความปรารถนาที่จะเกิดเป็นเทวดาชั้นใดชั้นหนึ่ง เมื่อตั้งความปรารถนาแล้วจึงได้ตั้งจิตอธิษฐานและฝึกฝนอบรมจิตใจควบคู่กันไป ด้วยความปรารถนาของบุคคลนั้นก็ประสบผลสำเร็จได้ ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ความตั้งใจของผู้มีศรัทธาสำเร็จได้เพราะเป็นของบริสุทธิ์"⁷³

2.3 การให้ทานและรักษาศีล บุญกิริยาวัตถุสูตรในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นเทวดาในชั้นต่าง ๆ กัน โดยใช้หลักปฏิบัติในการเกิดเป็นมนุษย์เป็นเครื่องเทียบเคียง พระสูตรดังกล่าวได้ระบุถึงแนวปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นมนุษย์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานพอประมาณ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลพอประมาณ ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา เมื่อตายไปเขาเข้าถึงความเป็นผู้มีส่วนดีในมนุษย์"⁷⁴

พระสูตรดังกล่าวเน้นว่า ต้องทำบุญให้ทานและรักษาศีลพอประมาณ โดยใช้คำว่า มตฺตโส พระสูตรดังกล่าวยังกล่าวถึงการทำบุญในลักษณะเหมือนกันว่า ต้องทำให้ยิ่งกว่าก็จะไปเกิดเป็นเทวดา

⁷² ที. ปา. 11/346/266.

⁷³ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, เล่มที่ 11. หน้า 270.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, เล่มที่ 23. หน้า 226.

ชั้นกามาพจร 6 ชั้นชั้นใดชั้นหนึ่งโดยใช้คำว่า อธิมตตี⁷⁵

นอกจากนี้พระสูตรนี้ระบุว่า ผู้ที่ปรารถนาจะเกิดเป็นหัวหน้าของเทวดาในแต่ละชั้นต้องให้ทานและรักษาศีลมากกว่าเทวดาในชั้นนั้น ๆ โดยใช้คำว่า อติเรก⁷⁶ และมีผลให้ได้รับความสุข เสวยทิพย์สมบัติที่ดีกว่าเทวดาองค์อื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

จะเห็นว่า พระสูตรนี้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาชั้นสูง ๆ ว่า ต้องทำบุญกุศลให้มาก ๆ ซึ่งเท่ากับเป็นการแนะนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดีเพื่อจะได้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ส่วนผลที่จะได้รับหลังจากตายไปแล้วก็เป็นสิ่งที่จริงทำให้บุคคลนั้นมีความสุขทั้งในชีวิตปัจจุบันและในอนาคตด้วย

กล่าวโดยสรุป หลักปฏิบัติที่จะทำให้ไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นกามาพจรนั้น คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงข้อธรรมอยู่หลายข้อ บางครั้งพระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักธรรม ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา บ้าง ตรัสถึงอุโบสถศีล บ้าง ตรัสถึงกายสุจริต วจีสุจริตและมโนสุจริตบ้าง ตรัสถึงศีลข้อใดข้อหนึ่งเพียงข้อเดียวบ้าง ตรัสยกย่องการถวายทานแก่สมณพราหมณ์ผู้ทรงศีลอย่างเดียวบ้าง อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่เน้นมากคือการรักษาศีลและการให้ทาน ประการหลังนี้ผู้ให้ต้องมีเจตนาบริสุทธิ์ ในเวลาเดียวกันผู้รับหรือปฏิบัติาก็ต้องทรงศีลด้วย

เมื่อพิจารณาความคิดว่าด้วยเทวดาทั้งหมด พุทธศาสนาได้นำแนวคิดที่ว่าด้วยเทวดามาตีความใหม่โดยให้อยู่ใต้กุศลธรรม เทวดาตามทัศนะของพุทธศาสนาเป็นอุปติเตนโดยอานิสงส์ของกุศลธรรม และกุศลธรรมนั้นคนปุถุชนทั่วไปสามารถบำเพ็ญให้งอกเงยขึ้นเป็นปัจจัยให้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้ การไปเกิดในเทวโลกตามทัศนะของพุทธศาสนาจึงสำเร็จได้ด้วยการปฏิบัติคุณความดี เทวดาต่าง ๆ มีฐานะเป็นเพียงตัวอย่างผู้ที่ประพฤติกุศลธรรมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ฐานะหรือตำแหน่งของเทวดาจึงมิได้ผูกขาดไว้กับชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หากเปิดโอกาสให้ทุกคนสามารถเป็นได้ หากประพฤติกุศลธรรมดังกล่าวข้างต้น พุทธศาสนาจึงไม่สรรเสริญการอ้อนวอนหรือพึ่งอำนาจเทวดาหากต้องการไปเกิดในสุคติโลก หากต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองเท่านั้น

⁷⁵ อัง. จตุกก. 23/126/246.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน.